Sosyal Bilimler Dergisi / TheJournal of SocialSciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 50, Şubat2021, s. 190-208

ISSN: 2149-0821 DoiNumber:<http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.49405>

Dr. Öğr. Üyesi Fadime SEÇGİN

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler

Eğitimi,fadime.secgin@gop.edu.tr

KALIP YARGI VE ÖN YARGIYI FARK ETME BECERİSİNE YÖNELİK KAZANIMLARIN SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRENME ALANLARI VE DERS KİTAPLARINA YANSIMALARI

Özet

Bu araştırmanın amacı, kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisine yönelik kazanımların Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda öğrenme alanlarına göre dağılımını ve sosyal bilgiler ders kitaplarına yansımalarını ortaya koymaktır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi yoluylaöncelikle sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan becerilerden kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisine yönelik kazanımlar; 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğrenme alanlarında incelenmiştir. Ardından sosyal bilgiler ders kitaplarında, ilgili öğrenme alanlarına yönelik üniteler içerisinde; ilgili beceri metinler, etkinlikler ve görseller kapsamında irdelenmiştir. Araştırmada veriler analiz edilirken betimsel analiz ile içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre 4, 5, 6 ve 7. sınıf düzeylerinde “Birey ve Toplum” ve “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarında kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisine yer verildiği görülmüştür. Kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisine yönelik kazanımların sosyal bilgiler ders kitaplarında ele alındığı üniteler incelendiğinde teorik boyutta kalıp yargı, ön yargı kavramlarının ele alındığı, onlara ilişkin yeterli düzeyde olmamakla beraber örnekler sunulduğu görülmüş fakat ilgili beceriye yönelik öğrencilerin aktif olabileceği etkinliklere yer verilmediği kanaatine varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ders Kitapları, Sosyal Bilgiler, Kalıp Yargı, Ön Yargı, Beceri.

REFLECTIONS OF THE LEARNING OUTCOMES FOR THE SKILL TO RECOGNIZE STEREOTYPES AND PREJUDICES IN THE LEARNING AREAS AND TEXTBOOKS OF SOCIAL STUDIES COURSE

Abstract

This study aims to reveal the distribution of the learning outcomes regarding the skills to recognize stereotypes and prejudices to the learning areas of the Social Studies Curriculum and their reflections in social studies textbooks. The study used the document analysis method, which is one of the qualitative research methods. With the document analysis method, first of all, the skill to recognize stereotypes and prejudices, which is one of the learning outcomes in the social studies curriculum, was examined in the learning areas of the 4th, 5th, 6th, and 7th-grade social studies. Then, the skill was examined in the texts, activities, and visuals within the units for the relevant learning areas in the social studies textbooks. The study data were analyzed using descriptive analysis and content analysis techniques. According to the findings of the study, the skill to recognize stereotypes and prejudices was included in the learning areas of "Individual and Society" and "Global Connections" in the 4th, 5th, 6th, and 7th grades. When the units of the social studies textbooks addressing learning outcomes for the skill to recognize stereotypes and prejudice were examined, it was observed that the concepts of stereotype and prejudice were discussed in the theoretical dimension and relevant examples, though not enough, were presented; however, it was concluded that there were no activities for the relevant skill to involve the student actively in the learning process.

Keywords:Textbooks, Social Studies, Stereotypes, Prejudices, Skill.

GİRİŞ

Yirmibirinci yüzyılda bilim ve teknolojiye yaşanan hızlı değişimler toplum hayatını derinden etkilemekte, değişen dünyaya ayak uydurabilmek için de bireylerden beklenen roller farklılaşmaktadır. Toplumun değişen ihtiyaçları bireylerden bilgiyi üreten, kullanabilen, problem çözebilen, eleştirel düşünebilen, empatikurabilen, topluma ve kültüre katkı sağlayan rollere sahip olmasını beklemektedir. İlgili özelliklere sahip bireylerin yetişmesine hizmet edecek öğretim programları, bilgi kazandırmanın yanı sıra, bireysel farklılıkları dikkate alan, değer ve beceri kazandırma hedefindedir (MEB, 2018). Yaşama dair bir bilinçlenme serüveni olan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, ilk ve ortaokulda disiplinler arası yapısı ve mihver ders olma özelliği bakımından bireyi yaşamı için gerekli olan ve tüm hayatı boyunca kullanabileceği pek çok bilgi ve beceri ile donatmaktadır. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ile alakalı etkili kuruluşlardan biri olan NCSS 1970 yılında sosyal bilgiler dersinin amaçlarını şöyle sıralamaktadır: ‘...ön yargıları, basmakalıp örnekleri, propagandaları, varsayımları ve düşünceleri ortaya çıkarma, ...başka insanlara, grup ve kültürlerle, etnik, ırkî ve diğer farklılıklara karşı olumlu tutum sahibi olma/geliştirme...’ (NCSS, 1994).

Bu amaçlar dikkate alınarak hazırlanan ve Türkiye’de kabul gören Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda öğrencilere kazandırılması hedeflenen birçok beceri yer almaktadır (MEB, 2018: 9). Bu temel becerilerden biri kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisidir. Yeni yetişen bireylerin bu beceri ile donatılarak yetiştirilmesi önemlidir. Çünkü farklı cinsiyet, kültür, inanç,

ırk ve etnik kökenden gelen insanların farklı diller konuşarak bir arada yaşadığı dünyamızda birbirimizi anlayarak uyum içinde yaşamamız önem arz etmektedir. Farklı özelliklere sahip kişiler ve grupların birlikte, sorunsuz bir şekilde yaşamalarının önüne geçen başlıca etkenler ise kalıp yargılar ve ön yargılara bağlı olarak ortaya çıkan ayrımcılık söylemleridir. Çeşitli kalıp yargılar ve bu yargılara bağlı olarak ortaya çıkan ön yargılar, bireylerin özgür ve nesnel düşüncelerinin önündeki en önemli engellerden birini oluşturmaktadır. Çünkü bireyler kendi düşüncelerini başkalarına ait algı, bilgi ve düşüncelere göre oluştururlar ve çoğu zaman asılsız ve temellendirilmemiş bilgilere göre hareket ederler. Kalıp yargı ve ön yargı gibi etkenler bireylerde algılayışı etkileyerek onların doğru analiz etmesini ve olaylara tarafsız bakmasını engelleyebilir. O halde “Kalıp yargı ve ön yargı nedir, onların bireye ve topluma etkileri nelerdir, ders kitaplarına yansımaları nasıldır?” soruları cevaplandırılması gereken öncelikli sorulardır.

KALIP YARGI VE ÖN YARGI NEDİR?

Kalıp yargılar, bütün olarak bir grubun davranışları ve özellikleri hakkındaki genellenmiş inançlar olarak tanımlanır (Brewer ve Crano, 1994). İnsanların belli bir gruba ilgili olarak grubun bütün üyelerinin aynı özelliklere sahip olduklarına dair düşünce eğilimine sahip olmasına ise kalıp yargılı düşünme denir (Y. Dökmen, 2010: 31). Ön yargılar ise “bir gruba mensup birine karşı, sadece o gruba mensup olduğu ve bu nedenle bu gruba yakıştırılan sakıncalı nitelikler taşıdığı gerekçesiyle takınılan düşmanca tutum” (Allport, 1954) olarak nitelendirilir. Diğer bir deyişle ön yargı, noksan/hatalı bir yargılama süreci neticesinde meydana gelmiş; ırk, etnik köken, din, cinsiyet, meslek, eğitim düzeyi vb. şekilde tanımlanan bir gruba veya o grubun üyelerine yönelik olarak çoğunlukla olumsuz, düşmanca bir değerlendirme ve tutum olarak ifade edilir (Fiske, 1998; Fiske, Harris, Lee, & Russell, 2009; Jones 1997; Nelson, 2002).

Genellikle kalıp yargı ve ön yargı kavramları birbirleriyle karıştırılmaktadır. Kağıtçıbaşı (2010) kalıplaşmış tutumların belirli gruplarla ilgili olarak edindiğimiz bilgilerin bir özeti olduğunu vurgular. Örneğin; uluslar hakkında çok fazla bilgi sahibi olmayan birisi, sırf çevresinden edindiği bilgilerle Yunanlıların tembel, eğlence düşkünü, İngilizlerin güvenilmez, Rusların soğuk, İtalyanların mafya ya da Fransızların kibirli oldukları yönünde bir kalıp yargıya sahip olmuş olabilir. Kalıp yargıların küçük yaşlarda oluştuğu ve bu oluşumda; tarihsel, kültürel, politik, ekonomik çeşitli etkenlerin rol oynadığı bilinmektedir. Kalıp yargıların genellikle kulaktan dolma olarak nitelendirebileceğimiz bilgilerden oluşması nedeniyle, akılcı olmaktan ziyade duygusal bir nitelik taşıdığı söylenebilir (Kağıtçıbaşı, 2010). Ön yargılar ise kalıp yargılardan beslenerek varlığını devam ettirir. Örneğin cinsiyet kalıp yargıları, cinsiyet ön yargılarına neden olurken ırklara ilişkin kalıp yargılar ise ırka ilişkin ön yargılara neden olabilir (Y. Dökmen, 2010: 98). Ön yargıların en önemli özelliği; insanların tenlerinin rengine, fiziksel özelliklerine, ırklarına ya da inançlarına göre sınıflara ayrılması ve aynı grupta olanların aynı özellikleri taşıdığının düşünülmesi bir başka ifadeyle kişilerin sınıflandırılmaya tabi tutulmasıdır.

Kalıp yargılar yalnızca kendi başlarına zararlı değildir, ön yargı ve ayrımcılığı teşvik ederek zarar verirler. Yani kalıp yargı ve ön yargı bir kimseye ya da gruba yönelik belli bir özelliğinden dolayı eşitsiz/farklı muamele yapılmasına yani ayrımcılığa neden olabilir (Paker, 2012). Örneğin; Avrupa’da Müslümanlar ilkel, kaba, vahşi, tehlikeli, terörist gibi sıfatlarla tanımlanabilir. Bu tanımlamanın aşırı derecede genelleştirilmiş, temelsiz bir kalıp yargı olduğu

söylenbilir. Bu kalıp yargıya olumsuz duygular eşlik ettiğinde yani Avrupalı biri “Müslümanlar çok tehlikelidir, onlardan nefret ediyorum.” dediğinde ise, ön yargı gelişir. Bu ön yargıdan dolayı da örneğin bir Fransız, komşusu sırf Müslüman olduğu için ondan zarar gelebileceğini düşünerek onu dışlayabilir. Onunla iletişim kurmayabilir.

KALIP YARGILAR, ÖN YARGILAR VE DERS KİTAPLARI

Eğitim/öğretim sisteminde, toplumsallaştırma süreci için, eğitim/öğretim kurumları ile bu kurumların her türlü koordinasyonunu sağlayan kişilere (öğretmenler, idareciler, denetçiler) ve eğitim/öğretim sürecinde kullanılan araç ve gereçlerden özellikle ders kitaplarına ihtiyaç duyulmaktadır (Tanrıöver, 2003, s.109). Ders kitapları öğrenme öğretme sürecinde özellikle planlı eğitim uygulamalarında öğretmenlerin ne öğreteceğini, öğrencilerin ise neler öğreneceğini etkileyen en önemli araçlardan biri olup aynı zamanda öğretimin hedeflerini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır (Oruç, 2009). Ders kitapları, öğretim programlarının amaç ve yetkinliklerine uygun olarak hazırlanırsa öğrencilerin çağın gerektirdiği bilgi, beceri ve değerlere sahip olmasında çok önemli bir etken olabilir (Büyükalın, 2003). Kültürel ve toplumsal değerleri, normları ve davranış kalıplarını açık ya da örtük biçimde aktaran ders kitapları, yukarıda da ifade edildiği gibi toplumsallaştırma işlevini yerine getirmektedir (Bayrakçı, 2005; Geçit, 2010; Gülersoy, 2013; Kızılçaoğlu, 2004; Sever, 2010).

Ders kitabının açık ve gizli işlevleri vardır. Açık işlevi, kültürün aktarımı olarak nitelendirilirken; gizli işlevi ise kültürün tamamlayıcı unsurları olarak ifade edilen törelerin, mitlerin, geleneklerin, masalların, davranış biçimlerinin, tutumların, kalıpların vb. aktarılması olarak vurgulanmaktadır (Bağlı &Esen, 2003). Ders kitapları; bilginin sınıflandırılması, yerel, ulusal ve evrensel kültürün sınırları, tarihin nasıl anlatılacağı ve “Biz” duygusunun yani kolektif kimliğin nasıl oluşturulacağı gibi bir dizi unsuru içermektedir. Bu çerçevede ders kitapları; bir ülkedeki temel hak ve özgürlüklerin sınırlarının genişlemesinde, öğrencilerin hayal güçlerinin zenginleşmesinde önemli bir aktör olarak toplumsal barışa katkı sağlayabilir. Ders kitapları ayrımcı birtakım söylemleri içermesi halinde ise toplumsal çatışmaları ve eşitsizlikleri arttırarak çözümden ziyade sorunların bir parçası haline gelebilir (Çayır, 2014: 2). Örneğin; ders kitapları, toplumda daha eşitlikçi bir yapının oluşmasına ve dolayısıyla cinsiyetçilikle mücadele edilmesine katkıda bunabileceği gibi, mevcut cinsiyetçi kalıpların korumasına ve hatta cinsiyetçi kalıp yargıların yeniden üretilmesine de sebep olabilir (Asan, 2006). Ders kitabı ile ilgili alan yazınına baktığımızda daha çok toplumsal cinsiyet açısından çalışıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların sonuçlarına göre ders kitaplarında cinsiyet ayrımı yapıldığı ifade edilmektedir (Aratemur-Çimen& Bayhan, 2018; Çayır &Ergün, tarihsiz; Çotuksöken, Erzan ve Silier, 2003; Gümüsoğlu, 2013; Kükrer & Kıbrıs, 2017; Özdemir & Karaboğa, 2019).

Ders kitaplarının sahip olması gereken bir diğer niteliği ise toplumun her kesimini kucaklayan ifadelerden oluşmasıdır. Ders kitaplarının içeriği oluşturulurken bireylerde herhangi bir ön yargı ve kalıp yargı oluşturacak ayrıştırıcı ifadelerden kaçınılmalıdır. Ders kitaplarınınaynı zamanda, bireylerin herhangi bir gruba veya toplumun kimi kesimlerine karşı olumsuz düşünce ve davranış geliştirmesine neden olabilecek ifadelerden uzak olması gerekmektedir. Ders kitaplarının güncel ve öğrenci merkezli olmasına, içinde yer alan metin ve görsellerin ise basmakalıp ifadelerden oluşmamasına ve farklı toplumsal kesimlere (kadın-erkek-çocuk-geç-yaşlı-engelli, ...vb) yönelik kalıp yargılar içermemesine özen gösterilmesi gerekmektedir (Pingel, 2003).Örneğin, Çayır (2014) araştırmasında bir kitapta değer eğitiminin önemi anlatılırken “gençler ve çocuklar” hakkında olumsuz genellemeler içeren ifadelerle yer

verildiğini vurgular. İfadeler şöyledir:

“Bugünün genç ve çocukları geçmişe göre daha çok seçenekle karşı karşıyadır. Alternatiflerin çok olması onları daha çok karmaşaya ve görgüsüzlüğe itmiştir. Bu karmaşıklık ve anlaşmazlık karşısında öğrencilere yardım gereklidir.” (DKAB 5 ÖKK, MEB, 25).

Çayır (2014: 36) bu ifadelerde çocukların ve gençlerin “görgüsüz” oldukları yargısının genelleme olduğunu ve bu gruplara karşı hâlihazırda var olan kalıp yargıları derinleştirme tehlikesi taşıyacağını vurgular. Bu tür kalıp yargılar farklılıkları ortadan kaldırarak, o grubun tüm üyelerini olumsuz kalıp yargı doğrultusunda algılamamıza yol açarak insanların bütün gençleri ve çocukları, muğlak bir kavram olarak ifade edilen “görgülü olma” bakımından olumsuz duygu ve tutumlarla değerlendirme eğilimine girmelerine neden olabilir (Çayır, 2014: 36).

Yukarıda da vurgulandığı üzere Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, ilk ve ortaokulda disiplinlerarası yapısı ve mihrer ders olma özelliği bakımından bireyi yaşamı için gerekli olan ve tüm hayatı boyunca kullanabileceği pek çok bilgi ve beceri ile donatmaktadır. Bu anlamda etkili ve aktif bireyler yetiştirilmesi içinsosyal bilgiler ders kitaplarının içeriğinin çok iyi hazırlanması gerekmektedir. Sosyal bilgiler ders kitaplarının içeriğinin, gelişen ve değişen dünyamızda farklılıkları temel alarak sürekli güncel olması gerekmektedir. Sosyal bilgiler ders kitapları bireylerin eleştirel düşünme becerisini geliştirebilmeli ve bilimsel bilgiye ulaşmada rehber olmalıdır. Çünkü olayları yorumlamada farklı bakış açısı geliştirme gibi davranışları bireylerin kazanamaması durumunda kalıp yargıların oluşması kaçınılmazdır (Hayırsever ve Kısakürek, 2014). Sosyal bilgiler dersi öğretim programında (MEB, 2018) yer alan özellikle kanıt kullanma, karar verme, kalıp yargı ve ön yargıyı fark edebilme gibi beceriler birey, grup ve toplumsal olarak ön yargıları ve ayrımcılığı önlemek açısından üzerinde durulması gereken önemli becerilerdir.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında 7 adet öğrenme alanı yer almaktadır (MEB, 2018). Bu öğrenme alanları “Tablo 1”de görülmektedir.

Tablo 1. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Öğrenme Alanları

Öğretim Programı	Öğrenme Alanları
2018 Programı	1.Birey ve Toplum
	2.Kültür ve Miras
	3.İnsanlar, Yerler ve Çevreler
	4.Bilim Teknoloji ve Toplum
	5.Üretim, Dağıtım ve Tüketim
	6.Etkin Vatandaşlık
	7.Küresel Bağlantılar

Bu araştırmanın amacı, kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisine yönelik kazanımların Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda öğrenme alanlarına göre dağılımını ve sosyal bilgiler ders kitaplarında ilgili öğrenme alanlarına yansımalarını incelemektir. Konuyla ilgili alan literatürüne bakıldığında Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda 21.yy. becerilerinin incelemesine yönelik araştırmaların çoğunlukta olduğu (Aydemir, 2017; Aydemir ve Adamaz, 2017; Faiz ve Avcı, 2018; Görmez, 2018; Hayırsever ve Kısakürek, 2010; Kuru, 2020) görülmekle beraber, kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisine yönelik çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir (Ovalı, 2016). Dolayısıyla bu araştırmanın ilgili alan literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın alt amaçları ise şu şekildedir:

1. Kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisine yönelik kazanımların sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan öğrenme alanlarında 4, 5, 6 ve 7. sınıf düzeylerine göre dağılımı nasıldır?

2. Kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisinin 4, 5, 6 ve 7. sınıf düzeyleri sosyal bilgiler ders kitaplarında, ilgili öğrenme alanlarına yönelik üniteler içerisinde nasıl ele alınmıştır?

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri arasında yer alandoküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması amaçlanan olgu veya olgulara yönelik bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Doküman incelemesi ile sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan becerilerden kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisine yönelik kazanımlar; 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğrenme alanlarında ve ders kitaplarında öğrenme alanlarına yönelik üniteler içerisinde metinler, etkinlikler ve görseller kapsamında incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu kararıyla 2018 yılı Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve bu programlara göre hazırlanmış aşağıda künyeleri verilen sosyal bilgiler ders kitapları oluşturmaktadır.

Tablo 2. Çalışmada Veri Kaynağı Olarak Kullanılan Ders Kitapları

Sınıf	Yazar-Yazarlar	Yayınevi
4	Sami Tüysüz	Tuna Matbaacılık
5	Ömer Faruk Evirgen, Jülide Özkan, Suna Öztürk, Zuhal Özduval	Milli Eğitim Bakanlığı
6	Cengiz Yıldırım, Fatih Kaplan,	Milli Eğitim Bakanlığı

Hayriye Kuru,
Mukaddes Yılmaz

7

Gökhan Gültekin,
Murat Akpınar,
Mustafa Nohutçu,
Pınar Özerdoğan,
Seher Aygün

Milli Eğitim Bakanlığı

Verilerin Analizi

Araştırmada verilerinin çözümlenmesinde içerik analizi ve betimsel analiz teknikleri kullanılmıştır. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan verilere, içerik analizinde daha ayrıntılı bir işlem uygulanır ve betimsel yaklaşımla ortaya çıkarılamayan kavram ve temalar, bu analiz sayesinde ortaya çıkarılabilir. İçerik analizinde benzer özellikteki veriler, okuyucunun anlayabileceği bir biçimde belirli kavramlar ve temalar altında bir araya getirilerek düzenlenir ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Bu araştırmada ise kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisine yönelik kazanımlar; 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler dersi öğrenme alanlarında ve öğrenme alanlarına yönelik sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan üniteler içerisinde metinler, etkinlikler ve görseller kapsamında incelenmiş bu incelemeye dönük yorumlar görseller aracılığıyla ortaya konulmuştur.

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisine yönelik kazanımların Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda öğrenme alanları ve sınıf düzeylerine göre dağılımına ve 4,5,6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarına yansımalarına yer verilmiştir.

Kalıp Yargı ve Ön Yargıyı Fark Etme Becerisine Yönelik Kazanımların Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Öğrenme Alanları ve Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı

Kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisine yönelik kazanımların sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan öğrenme alanları ve sınıf düzeylerine göre dağılımı tablo 3 de verilmiştir.

Tablo 3. Kalıp Yargı ve Ön Yargıyı Fark Etme Becerisine Yönelik Kazanımların Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Öğrenme Alanları ve Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı

Öğrenme Alanı	Birey ve Toplum	Küresel Bağlantılar
Sınıf Düzeyi		
4	SB.4.1.5. (Dolaylı)	SB.4.7.4. (Dolaylı)
5		SB.5.7.3. (Dolaylı)
6	SB.6.1.3. (Doğrudan)	
7		SB.7.7.3. (Doğrudan)

Tablo 3'te görüldüğü üzere programda doğrudan ya da dolaylı olarak kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisinin yer aldığı beş adet kazanım bulunmaktadır. Bu kazanımlar 4, 5, 6 ve 7. sınıf düzeylerinde kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisini doğrudan ya da dolaylı olarak kazandırmaya yönelik kazanımlardır. Kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisi 4. sınıfta hem “Birey ve Toplum” (İlgili kazanım: SB.4.1.5. Diğer bireylerin farklı özelliklerini saygı ile karşılar.) öğrenme alanında hem de “Küresel Bağlantılar” (İlgili kazanım: SB.4.7.4. Farklı kültürlerle saygı gösterir.) öğrenme alanında dolaylı olarak ele alınırken 5. sınıfta ise yalnızca “Küresel Bağlantılar” (İlgili kazanım: SB.5.7.3. “Turizmin uluslararası ilişkilerdeki önemini açıklar.) öğrenme alanında dolaylı olarak ele alınmaktadır. İlgili beceri 6. sınıfta “Birey ve Toplum” öğrenme alanında (İlgili kazanım: SB.6.1.3. “Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular.), 7. sınıfta ise “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında (İlgili kazanım: SB.7.7.3. “Çeşitli kültürlerle yönelik kalıp yargıları sorgular.) doğrudan yer aldığı görülmektedir.

Kalıp Yargı ve Ön Yargıyı Fark Etme Becerisinin 4. Sınıf Düzeyi Sosyal Bilgiler Ders Kitabında İlgili Öğrenme Alanlarına Yönelik Ünitelere Yansımaları

4. sınıf düzeyi sosyal bilgiler ders kitabı incelendiğinde “Birey ve Toplum” öğrenme alanına denk gelen ünite “Bireysel farklılıkları saygı ile karşılayacağız.” konusunun öğrenileceği ifade edilmektedir. “Farkındayım, farklılıklara saygılıyım.” konusunda (s.28), insanların karakterlerinin yanında duygu, düşünce ve görüşleriyle, hobileriyle, birbirlerinden farklı oldukları, bu çeşitliliğin doğal ve saygı ile karşılanması gerektiği vurgulanmaktadır. Irk, dil, din, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin her insana saygılı olmanın önemine değinilmekte; bu farklılıklar nedeniyle insanların dışlanmaması, ayrımcılık yapılmaması belirtilmektedir. İlgili konuda verilen metinde “Farklılıklara saygı gösterilmez ise bunun sonuçları neler olabilir?” (s.29)sorusu yöneltilmektedir. İlgili metin görsel 1 de yer almaktadır.

“Farklılıklara saygı gösterilmez ise bunun sonuçları neler olabilir?”

İnsan duygu, düşünce ve karakteriyle olduğu kadar dış görünüşüyle de başka insanlardan ayrılabilir. Ancak bu ayrım insanlar arasında bir üstünlük veya eksiklik nedeni olarak görülmemelidir. Örneğin bedensel engelli bir insan aynı engeli bulunmayan birinin önünde veya gerisinde değildir. Çünkü bedensel engelli olmak bir eksiklik değil farklılıktır. Buna rağmen bedensel engelliler günlük hayatta ve iş ortamlarında zorluklarla karşılaşmaktadır.

Bazı insanların önyargılarıyla mücadele eden bedensel engelliler öyle başarılarla imza atıyorlar ki diğer engellilerin moral ve ilham kaynağı oluyorlar. Böylece kendilerini dışlayan insanların kafalarındaki engelli algısının değişmesinde önemli rol oynuyorlar. Bu konudaki en güzel örneklerden biri 2017 yılında ülkemizde yapılan Avrupa Ampute Futbol Şampiyonası'nda yaşandı. Bu şampiyonada Ampute Futbol Millî Takımımız 41 bin kişinin izlediği final maçında İngiltere'yi 2-1 yenerek Avrupa şampiyonu oldu. Şimdi bu takımın bazı oyuncularını yakından tanıyalım.

Görsel1.Tuna matbaacılık, sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabı, s.29.

Görsel 1 incelendiğinde soruya yönelik açıklamalarda bedensel engellilerden örnekler verilerek bedensel engelli bireylerin diğer bireylerin önünde ya da gerisinde olmadığı; bedensel engelliliğin bir farklılık olduğu belirtilerek, örtük söylemde eşitlik ilkesine vurgu yapıldığı

görülmektedir. Bedensel engellilerin günlük hayatta ve iş ortamında zorluklarla karşılaştığına vurgu yapılmakta, fakat bu zorlukların neler olabileceğine değinilmemektedir. Ön yargı kavramı ise metinde şu şekilde geçmektedir: “Bazı insanların ön yargıları ile mücadele eden bedensel engelliler öyle başarılarla imza atıyorlar ki diğer engellilerin moral ve ilham kaynağı oluyorlar. Böylece kendilerini dışlayan insanların kafalarındaki engelli algısının değişmesinde önemli rol oynuyorlar”. İlgili cümleler incelendiğinde ön yargı kavramının ne olduğu, neden olumsuz ve ayırıştırıcı bir tutum olduğu açıklanmadan öğrenciye bazı insanların ön yargılarıyla mücadele eden bedensel engelliler vurgusu yapılmaktadır. Diğer taraftan kendilerini dışlayan insanların kafalarındaki engelli algısı ifadesinde de örtük söylemde öğrencilerin zihninde genellikle engellilere yönelik ayırıcı bir bakış açısı oluşturucu, “engelliler dışlanır” kalıp yargısını besleyici bir algı oluşturabilir. Çayır (2014), kitaplardaki engellilerle ilgili metinlerin, genellikle ön yargı oluşturabilecek ya da toplumda hâkim olan acıma duygusunu derinleştirebilecek doğrultuda olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre temel sorun, engelliler hakkındaki mutlaka “yardıma muhtaç olma” kalıp yargısının beslenmesidir. Kitapta ilgili konuda ön yargı oluşturabilecek bir diğer cümle ise, Avrupa Ampute Futbol Şampiyonası’nda yaşanan başarı ile “En önemlisi de engelli insanların moralini yükseltip onlara özgüven aşıladılar(s.30).” şeklindedir. Bu ifade de öğrencilerin zihinlerinde “Engellilerin moralleri düşüktür.” kalıp yargısı oluşturabilir. Çayır ve Ergün (tarihsiz) engelliliğin kitaplarda genellikle “Farklılıklarımız” başlığı altında ele alındığını, kitaplarda “kusurlarına/eksikliklerine rağmen” engellilerin farklılıklarını kabul etmek gerektiği gibi acımacı ifadelerle yer verildiğini vurgulamaktadır. Bu tür ifadeler engelliliğe dair olumsuz kalıp yargıları pekiştirici niteliktedir.

4. sınıf düzeyi sosyal bilgiler ders kitabı incelendiğinde “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanına denk gelen ünite de ise “Farklı ülkelere saygılı olmanın gerekliliğini kavrayacağız.” konusunun öğrenileceği ifade edilmektedir. “Dünya farklılıklarla güzel (s.193)” konusunda, her bireyin farklı özelliklere sahip olduğu gibi, toplumların da kendilerine özgü ve benzersiz olduğu vurgulanmaktadır. İlgili konuda verilen metinde “Ülkemizde insanların birbirine saygı göstermek için yaptıkları hareketler ve söyledikleri sözlerle hangi örnekleri verebilirsiniz?, Sizce insanlar farklı kültürlerle neden saygı göstermelidir?” (s.195) soruları yöneltilmektedir. İlgili metin “görsel 2” de yer almaktadır.

“Ülkemizde insanların birbirine saygı göstermek için yaptıkları hareketler ve söyledikleri sözlerle hangi örnekleri verebilirsiniz?
Sizce insanlar farklı kültürlerle neden saygı göstermelidir?”

Ülkeler arasındaki farklılıklar ayrışma, dayatma ve çatışma nedeni değil birer zenginlik kaynağı ve ilerleme aracı olmalıdır. İnsan kendisinden farklı olana saygılı olursa karşı de ona saygı duyar. Aksi hâlde aynı karşılığı alır ve k saygı yerini çatışmaya bırakır. Bu nedenle daha yaş bir dünya için insanlar birbirlerinin doğuştan gelen farkına saygılı olmalıdır. Farklılıklara saygı gösterildiği ölçüde insanlar arasındaki düşmanlık duyguları ve ön yargılar ortadan kalkar. Böylece barışın ve sevginin hâkim olduğu, insan onurunu yücelten bir dünya kurulur.

Görsel2. Tuna matbaacılık, 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı, s.195

Görsel 2 incelendiğinde soruya yönelik açıklamalarda ülkeler arasındaki farklılıkların ayrışma nedeni olmadığı, birer zenginlik kaynağı olduğu vurgulanmakta; farklılıklara saygı gösterildiği ölçüde ön yargıların ortadan kalkacağı ifade edilmektedir. Fakat tıpkı 4. sınıf düzeyi “Birey ve Toplum” öğrenme alanında olduğu gibi ön yargı kavramının ne olduğuna, bireyi nasıl taraflı olarak yönlendirdiğine değinilmemiştir.

Kalıp Yargı ve Ön Yargıyı Fark Etme Becerisinin 5. Sınıf Düzeyi Sosyal Bilgiler

Ders Kitabında İlgili Öğrenme Alanlarına Yönelik Ünitelere Yansımaları

5. sınıf düzeyi Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanındaki kazanımlar incelendiğinde kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisinin SB.5.7.3. kodlu “Turizmin uluslararası ilişkilerdeki önemini açıklar.” kazanımında dolaylı olarak yer aldığı, kazanıma yönelik açıklamada ise doğrudan yer aldığı görülmektedir (MEB, 2018). Kazanımının açıklamasında “Farklı ülke toplumlarının birbirini daha yakından tanımasının, kültürel zenginliklerini görmesinin ve karşılıklı ön yargılarını fark etmesinin sağladığı kazançlar” üzerinde durulacağı ifade edilmektedir (MEB, 2018).

5. sınıf düzeyi sosyal bilgiler ders kitabı incelendiğinde kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisi “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanına denk gelen ünite “Turizm ön yargıları değiştiriyor.” başlığı altında ele alınmaktadır. Kitapta ön yargı kavramının geçtiği metne görsel 3’te yer verilmiştir.

Kaş - Meis Komşu Kapısı Oldu

Antalya'nın Kaş ilçesinin güneyinde bir kaya gibi yükselen Yunanistan'a bağlı Meis Adası, vize sorununun çözülmesinin ardından Türkler tarafından sıkça ziyaret edilmeye başlandı.

Türklerin Meis Adası'na gelmesinden memnun olduklarını belirten Meis Belediye Başkanı, "Türk vatandaşlarının adamıza ve diğer Yunan Adalarına bir günlüğüne de olsa gelmesi, esnafımıza büyük ekonomik katkı sağlayacaktır. Adamızdaki canlılık Türk vatandaşlarının gelmesiyle arttı. Ayrıca artan bu ilişkiler, bazı ön yargıları ortadan kaldıracak. Dostluk gelişecek." diye konuştu. Meis Adası'na ilk kez giden bir Türk turist ise "Çok güzel bir Yunan adasını ziyaret ettik. Yemeklerin tadı, lezzeti her şey mükemmeldi." dedi. Meis Adası'na giden diğer bir Türk turist de, "Yaklaşık 15 yıldır Kaş'a geliyordum. Meis'i uzaktan

7.15

görürdüm hep. Vizenin kalkmasından sonra bu sene gitme imkânı buldum. Şu an Kaş'a döndük. Tamamıyla kendi ülkeme gitmiş, kendi insanımla birlikte olmuş gibi hissediyorum." dedi.

Genel Ağ haberi, 28 Eylül 2010 (Düzenlenmiştir.)

Görsel3. MEB yayınları, sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabı, s.178

Görsel 3'te yer alan metin incelendiğinde, her ne kadar SB.5.7.3. kodlu kazanımın açıklamasında ülkelerin karşılıklı ön yargılarını fark etmesinin sağladığı kazançlar üzerinde durulacağı ifade edilmekteyse de "görsel 3"te yer alan metinde fark edilecek bu ön yargıların neler olduğu, nasıl bir tutum ile gerçekleştiğine dair bilgilere yer verilmemektedir. Dolayısıyla öğrenci farklı ülkeler ile alakalı ön yargıların neler olduğunu bilmeden, bu ön yargıları değiştirmenin gerekliliğini görmeye yönlendirilmektedir.

5. sınıf düzeyi Küresel Bağlantılar öğrenme alanındaki "Neler Öğrendik" bölümünde ise Ülkeler arasında yapılan turistik amaçlı geziler toplumların birbirini daha yakından tanımasını sağlar. Böylece ön yargılar değişir vurgusu yapılmaktadır. (s. 186) Ön yargı kavramı yine tıpkı 4. sınıf düzeyinde olduğu gibi soyut ve boşlukta kalmıştır. Kavramın ne olduğuna, bireyi nasıl ve ne şekilde yönlendireceğine ve ön yargı örneklerine yer verilmemiştir.

Kalıp Yargı ve Ön Yargıyı Fark Etme Becerisinin 6. Sınıf Düzeyi Sosyal Bilgiler Ders Kitabında İlgili Öğrenme Alanlarına Yönelik Ünitelere Yansımaları

6. sınıf düzeyi Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı "Birey ve Toplum" öğrenme alanındaki SB.6.1.3. kodlu "Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular." kazanımında kalıp yargı ve ön yargıları fark etme becerisi doğrudan yer almaktadır. İlgili kazanımın açıklamasında ise "Farklı kişi ve gruplara yönelik zaman zaman rastlanan kalıp yargı ve ön yargı örneklerinin inceleneceği; toplumsal birlikteliğin özel gereksinimli bireylerin yanı sıra farklı sosyoekonomik gruplara mensup olanlar ile farklı etnik, dinî ve mezhepsel aidiyetlere saygı duymayı gerektirdiği üzerinde durulacağı vurgulanmaktadır (MEB, 2018).

6. sınıf düzeyi sosyal bilgiler ders kitabı incelendiğinde kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisinin "Birey ve Toplum" öğrenme alanına denk gelen "Biz ve Değerlerimiz" ünitesinde ele alındığı görülmektedir. "Neler Öğreneceğiz?" başlığı altında "Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgulayacaksınız (s.13)." vurgusu yapılmaktadır.

“Kır çiçekleri gibiyiz(s.29)”konusunda kalıp yargı ve ön yargı kavramlarının tanımlarına, kavramlara yönelik örneklere yer verildiği görülmektedir. İlgili metin “görsel 4”te yer almaktadır.

Görsel 4. MEB yayınları, sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabı, s. 27.

Görsel 4’te yer alan metin incelendiğinde “... ön yargılı bakış açısı insanlar arasında olumlu ya da olumsuz kalıp yargılara dönüşmektedir.” açıklaması yapılmaktadır. Bu ifadenin hatalı bir ifade olduğu düşünülmektedir. Çünkü ön yargılar, kalıp yargıların oluşumunda değil; olumsuz kalıp yargılar, ön yargıların oluşumunda etkilidir (Göregenli, 2012: 23; Y. Dökmen, 2010: 98). Kalıp yargılar, genellikle asılsız bir durumu ifade ettiğinden, olumlu ya da olumsuz, övücü veya yeric nitelik taşıyan ve kısmen de olsa basit bilgilerden oluşmaktadır. Bu bakımdan, bilgi edinme ve kişisel kanaati kolaylaştırma amacına yönelik iş görürler ve toplumdaki köklü ön yargıları beslerler (Tezcan, 1974).

Görsel 4’te yer alan metinde ayrımcılığın nasıl oluştuğu açıklanmamıştır. Oysa ön yargıların davranışa dönüşmüş haline ayrımcılık denilmektedir. Kalıp yargılar yalnızca kendi başlarına zararlı değildir; ön yargı ve ayrımcılığı teşvik ederek zarar verirler. Yani kalıp yargı ve ön yargı daha öncede vurgulandığı üzere, bir kimseye ya da gruba yönelik belli bir özelliği nedeniyle eşitsiz/farklı muamele yapılmasına yani ayrımcılığa neden olabilir (Paker, 2012). Metinde kalıp yargı kavramı açıklanırken kalıp yargıların farklı cinsiyet, sosyo-ekonomik, etnik ve dini gruplara yönelik olabileceğinden bahsedilmektedir. Ardından cinsiyet ayrımcılığı ile ilgili “kızlar futbol oynamaz, erkekler yemek pişirmez” gibi kalıp yargılara yer verilmektedir. İlgili metinde yer alan görseller aracılığıyla da kalıp yargıların aksine (baba olarak resmedildiği düşünülen) bir erkeğin bebeğine yemek yedirebileceği yani bebek bakımıyla ilgilenebileceği, bir kadının ise erkek mesleği gibi görülen alının tersine bir tramvayı kullanabileceği görülmektedir. Öğrencilerin gelişim seviyeleri dikkate alınarak ilgili örneklerin ve görsellerin kullanılması, özellikle toplumsal cinsiyetle ilgilikalıpyargılaraaçısından bakıldığında olumlu

örnekler olması bakımından önemlidir.

6. sınıf düzeyi sosyal bilgiler ders kitabının. 28' de yer alan "Sıra Sizde" etkinliğinde ise mesleklere yönelik etkinliğe yer verilmektedir. Bu etkinlikte farklı meslekleri icra eden kişilerin öğrenciler tarafından resmedilmesi istenmekte, öğrencilerin resimlerde hangi meslekleri kadın hangi meslekleri erkek olarak çizdikleri ve nedenbu şekilde resmettikleri sorulmaktadır. İlgili etkinlik "görsel5"te yer almaktadır.

- Kaç kişi çiftçiyi, halterciyi, futbolcuyu, avukatı ve cerrahı kadın olarak çizdi?
 - Kaç kişi hemşireyi ve terziyi erkek olarak çizdi?
- Yukarıdaki soruları cevapladıktan sonra aşağıdaki soruları sınıfça tartışınız.
- Sizce bazı meslekleri neden sadece kadınlarla ya da sadece erkeklerle ilişkilendiriyoruz?
 - Kadın ve erkek ayrımı olmadan herkes her mesleği yapabilir mi? Nedenleriyle birlikte söyleyiniz.

Görsel 5. MEB yayınları, sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabı, s. 28.

6. sınıf düzeyi sosyal bilgiler ders kitabı s. 28' de yer alan etkinlik incelendiğinde buradaki amacın kadın ve erkek ayrımı olmadan her mesleğin her iki cins tarafından da yapılabileceğini öğrenciye fark ettirmek olduğu görülmektedir. Bu anlamda ilgili etkinliğin mesleklere yönelik cinsiyet temelli kalıp yargılara farkındalık kazandırmaya yönelik olumlu bir etkinlik olduğu söylenebilir.

6. sınıf düzeyi sosyal bilgiler ders kitabında. 29' da ise farklı kişi ve gruplara yönelik olabilecek kalıp yargı ve ön yargılar "Okuyalım Öğrenelim" başlığı altında örneklerle ele alınmakta, burada farklı sosyo-ekonomik seviyedeki bireylere yönelik ön yargıları içeren öyküye yer verilmektedir. Okuma parçaları "görsel 6"da yer almaktadır.

Görsel 6. MEB yayınları, sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabı, s. 29.

Görsel 6’da yer alan metin incelendiğinde, metinde yer alan ifadelerin farklı sosyo-ekonomik seviyedeki bireylere yönelik ön yargıları içeren bir öykü olacağı vurgulanmaktadır. Fakat metin incelendiğinde metinde yer alan kahramana ilişkin, insanların neden ön yargılı oldukları açıklanmamıştır. Diğer taraftan bu öykünün öncelikle öğrencilerin zihinlerindeki kağıt toplayanlara karşı “acıma duygusunu” ve “Kağıt toplayanlar kitap okumaz.” kalıp yargısını pekiştirebileceği düşünülmektedir.

Kitapta aynı zamanda “Milletimiz tarih boyunca kurduğu devletlerin bünyesinde farklı dinleri, mezhepleri ve etnik kökenleri barındırmıştır. Günümüzde bu farklılıklara duyulan saygıya dair en güzel örneklerden biri Hatay ilimizdir.” (s.31) şeklinde iyi örnekler verilmekte; ardından farklılıklarımızın birbirimizi tamamlayan zenginlikler olduğu, bu zenginlikleri korumanın yolunun ise ön yargı, kalıp yargı ve ayrımcılığa karşı çıkıp farklılıklara saygı gösterilmesi gerekliliği belirtilmiştir (s. 32). Bu ifadelerin öğrencilerin kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerilerinin geliştirilmesi, ayrımcı bir bakış açısının yok edilmesi ve insan hakları temelinde tüm bireylerin eşit olabileceği algısının geliştirilmesi açısından önemli olabileceği düşünülmektedir.

Kalıp Yargı ve Ön Yargıyı Fark Etme Becerisinin 7. Sınıf Düzeyi Sosyal Bilgiler Ders Kitabında İlgili Öğrenme Alanlarına Yönelik Ünitelere Yansımaları

7. sınıf düzeyi Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme gibi becerilerin öğrenciler tarafından edinilmesinin sağlanması gerektiği vurgulanmakta, SB.7.7.3. kodlu “Çeşitli kültürlerle yönelik kalıp yargıları

sorgular.” kazanımında kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisi doğrudan yer almaktadır (MEB, 2018).

7. sınıf düzeyi sosyal bilgiler ders kitabı incelendiğinde kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisinin “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanına denk gelen “Ülkeler Arası Köprüler” ünitesinde ele alındığı görülmektedir. “Neler Öğreneceğiz?” başlığı altında “Çeşitli kültürlerle yönelik kalıp yargıları sorgulayabileceksiniz” (s.13) vurgusu yapılmaktadır. İlgili kitap, “İnsanları Nasıl Tanıyoruz?” (s.228) konusunda Albert Einstein’ın “Ön yargıları yok etmek atomu parçalamaktan daha zordur.” sözünün öğrencilerde ne ifade ettiğine yönelik soru ile başlamaktadır. Derse dikkat çekmek ve öğrencilerin ön yargı kavramına ilişkin ön bilgilerini tespit etmek amacıyla böyle bir söz ile başlanması işlevsel düşünülebilir. Ardından kalıp yargı ve ön yargının ne olduğu, kalıp yargıların nasıl geliştiği, ön yargı ve kalıp yargının birbirinden farklı ama birbirini tamamlayan iki kavram olduğu vurgulanmıştır.

İlgili kitapta s. 228’ de öğrencilerden çevrelerinde veya medyada karşılaştıkları kalıp yargılara örnekler vermeleri istenmiştir. İlgili etkinlik “görsel 8”de yer almaktadır.

Görsel 8. MEB Yayınları, sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabı, s. 228.

Görsel 8’de yer alan etkinlik incelendiğinde “Japonlar çalışkandır.” şeklinde milletlere yönelik kalıp yargılara ilişkin bir örnek verilmesi, öğrencilerin hatırlamalarını kolaylaştırmak amacıyla önemli görülmektedir.

İlgili kitapta s. 230’da kalıp yargılardan kurtulmanın yolunun farklılıkları tanımak, saygılı olmak, insanları olduğu gibi kabul etmek ve yardımlaşma duygusunu geliştirmek olduğu vurgulanmıştır. Kalıp yargıların zaman içinde ön yargıya dönüşmesinin çeşitli sorunlara yol açarak ayrımcılığa sebep olabileceğinin belirtilmesi, 6. sınıf düzeyi sosyal bilgiler ders kitabının aksine kavramların sıralanışının sistematik olarak doğru verilmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırmada kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisine yönelik kazanımların, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda öğrenme alanlarına göre dağılımı ve sosyal bilgiler ders kitaplarında ilgili öğrenme alanlarına yansımaları incelenmiştir.

Araştırmanın sonucunda Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda doğrudan ya da dolaylı olarak kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisinin yer aldığı beş adet kazanıma ulaşılmıştır. Bu kazanımlar, 4, 5, 6 ve 7. sınıf düzeylerinde kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisini doğrudan ya da dolaylı olarak kazandırmaya yönelik kazanımlardır. Kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisi 4. sınıfta “Birey ve Toplum” öğrenme alanı ile “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında, 5. sınıfta ise yalnızca “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında dolaylı olarak yer aldığı görülmektedir. İlgili beceriye yönelik kazanımların 6. sınıfta “Birey ve Toplum” öğrenme alanında, 7. sınıfta ise “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında doğrudan yer aldığı görülmektedir.

Kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisine yönelik kazanımların sosyal bilgiler ders kitaplarında ilgili öğrenme alanlarına yansımaları incelendiğinde saygı değeri ile beraber ele alındığı görülmüştür. “Birey ve Toplum” öğrenme alanında bireysel farklılıkların saygı ile karşılanacağı vurgulanırken “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında farklı kültürlerle saygılı olmanın gerekliliği vurgulanmıştır.

4. sınıf düzeyi sosyal bilgiler ders kitabında bedensel engelliliğin bir farklılık olduğu, insan hakları temelinde onların diğer bireylerden farklı olmadıkları belirtilerek, örtük söylemde eşitlik ilkesine vurgu yapıldığı görülmüştür. Fakat bedensel engellilerin günlük hayatta ve iş ortamında zorluklarla karşılaştığına vurgu yapılsa da bu zorlukların neler olabileceğine ve nasıl giderileceğine değinilmemiştir. İlgili kitapta ön yargı kavramının ne olduğu, neden olumsuz ve ayrıştırıcı bir tutum olduğu açıklanmadan öğrenciye bazı insanların ön yargılarıyla mücadele eden bedensel engelliler vurgusu yapılmıştır. Diğer taraftan kendilerini dışlayan insanların kafalarındaki engelli algısı ifadesinde de örtük söylemde öğrencilerin zihninde genellikle engellilere yönelik ayrımcı bir bakış açısı oluşturunca, “Engelliler dışlanır.” kalıp yargını besleyici bir algının oluşabileceği sonucuna varılmıştır.

5. sınıf düzeyi sosyal bilgiler ders kitabında ön yargı kavramı yine tıpkı 4. sınıf düzeyinde olduğu gibi soyut ve boşlukta kalmıştır. Ön yargı kavramı olarak metinde geçmesine rağmen kavramın ne olduğuna, bireyi nasıl ve ne şekilde yönlendireceğine ve ona yönelik etkinlik örneklerine yer verilmediği sonucuna varılmıştır.

6. sınıf düzeyi sosyal bilgiler ders kitabında kalıp yargı, ön yargı ve ayrımcılık kavramların sıralanışının ve oluşum halinin sistematik olarak doğru verilmediği sonucuna varılmıştır. İncelenilen metinlerde ise kalıp yargı ve ön yargı kavramlarının tanımlarına, kavramlara yönelik örneklerle yer verildiği fakat ayrımcılık kavramına yönelik örneğe yer verilmesine rağmen kavramın ne olduğuna ve nasıl oluştuğuna yönelik bir açıklama yapılmadığı görülmüştür. Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıların sorgulanacağı (s.13) ifade edilse de ön yargı örnekleriyle beraber sorgulayıcı sorulara yer verilmediği sonucuna varılmıştır.

7. sınıf düzeyi sosyal bilgiler ders kitabında öğrencilerin çevrelerinde veya medyada karşılaştıkları kalıp yargılara örnekler vermelerinin istenilmesinin ve onlara hatırlatmak

amacıyla da bir adet örnek verilmesinin önemli olduğu görülmektedir. İncelenilen tüm kitaplar içerisinde 7. sınıf düzeyi sosyal bilgiler ders kitabında kalıp yargı, ön yargı ve ayrımcılık ile ilgili en net ifadelerin verildiği görülmektedir. Fakat öğrencilerin kalıp yargı ve ön yargıyı fark etmesine yönelik, bizzat aktif olabilecekleri, aktif olurken de beceriyi içselleştirebilecekleri etkinliklere yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak; 6. sınıf düzeyi sosyal bilgiler ders kitabı s. 28’de yer alan mesleklere atfedilen kalıp yargılardan cinsiyet temelli kalıp yargılara farkındalık kazandırmaya yönelik etkinlik haricinde, diğer sosyal bilgiler ders kitaplarında kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisine yönelik etkinliklere yer verilmediği sonucuna varılmıştır.

Araştırma sonuçlarına yönelik aşağıdaki önerilere yer verilmiştir:

Kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisinin sosyal bilgiler ders kitaplarında etkinlik temelli ve örnek uygulamalarla sunulması, öğrencilerin bu beceriyi kazanmasında daha etkili olacağı varsayılmaktadır. Bu nedenle sosyal bilgiler ders kitaplarında özellikle eşitlik, saygı, duyarlılık gibi değerlerle iç içe düşünülmesi gereken kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisinin etkinlik temelli sunulmasının faydalı olacağı söylenebilir. Bir diğer öneri ise sosyal bilgiler ders kitaplarında kalıp yargılar ve ön yargıların öğrencilerin günlük yaşantılarına olan etkileri ele alınabilir.

KAYNAKLAR

- Allport, G. W. (1954). Thenature of prejudice. Addison-Wesley: Reading MA.
- Aratemur-Çimen, C. & Bayhan, S. (2018). Değişen ders kitaplarında sekülerizm ve toplumsal cinsiyet eşitliği araştırması. Karşılaştırmalı Eğitim Derneği.
- Asan, H. (2006). Ders kitaplarında cinsiyetçilik ve öğretmenlerin cinsiyet algılarının saptanması. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydemir, M. & Adamaz, K. (2017). Sosyal bilgiler öğrenci çalışma kitaplarının sosyal bilgiler dersi öğretim programındaki beceriler açısından incelenmesi. Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi, 3(1), 106-119.
- Aydemir, M. (2017). Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan beceriler açısından incelenmesi. Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi, 3(2), 1-17.
- Bağlı, M. T. & Esen, Y. (Ed). (2003). Ders kitaplarında insan hakları: insan haklarına duyarlı ders kitapları için. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Bayrakçı, M. (2005). Ders kitapları konusu ve ilköğretimde ücretsiz ders kitabı dağıtımı konusu projesi. Milli Eğitim Dergisi, 165, 1-10.
- Brewer, M. B. & Crano, W. D. (1994). Socialpsychology. St. Paul: West Publishing Company.
- Büyükalın, S. F. (2003). Ders kitabı ve öğretim programı ilişkisi. C. Şahin (Ed.) Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Sosyal Bilgiler. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Çayır, K. & Ergün, M. (tarihsiz). Ders kitaplarında engellilik <http://secbir.org/images/haber/2012/07/derskitaplarındaengellilik>

- Çayır, K. (2014). " Biz" kimiz? Ders kitaplarında kimlik, yurttaşlık, haklar: ders kitaplarında insan hakları III projesi: tarama sonuçları. Tarih Vakfı; Seçbir Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Merkezi.
- Çotuksöken, B., Erzan, A. & Silier, O. (2003). Ders kitaplarında insan hakları: tarama sonuçları. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Faiz, M. & Avcı, E. K. (2018). 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları “etkin vatandaşlık” öğrenme alanında yer alan becerilerin ve değerlerin incelenmesi. Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi (IJONASS), 2(1), 1-21.
- Fiske, S. T. (1998). Stereotyping, prejudice and discrimination. In D. T. Gilbert, S. T. Fiske, & G. Lindzey (Eds.), Handbook of social psychology (4th ed. 2, 357–414). New York: McGraw-Hill.
- Fiske, S. T., Harris, L. T., Lee, T. L., & Russell, A. M. (2009). The future of research on prejudice, stereotyping, and discrimination. T. D. Nelson (Ed.), Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination içinde (525–534). Psychology Press.
- Geçit, Y. (2010). İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Okunabilirlik Derecesinin Türkçeye Uyarlanmış Flesh Formülüne Göre Değerlendirilmesi," 9. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu, Elazığ, Turkey, s. 43.
- Göregenli, M. (2012). Temel kavramlar: Ön yargı, kalıp yargı ve ayrımcılık. K. Çayır. & M. Ayan Ceyhan, (Ed.), Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar içinde (17-27). İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Görmez, E. (2018). Güncellenen sosyal bilgiler programının politik okuryazarlık becerisi bakımından yeterliliği. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6, 109-114.
- Gülersoy, A. E. (2012). İdeal ders kitabı arayışında sosyal bilgiler ders kitaplarının bazı özellikler açısından incelenmesi. International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education (IJTASE), 2(1), 8-26.
- Gümüşoğlu, F. (2013). Ders kitaplarında toplumsal cinsiyetçilik. İstanbul: Kaynak.
- Hayırsever, F. & Kısakürek, M. A. (2014). Evaluation of social studies textbook in terms of the aimed skill to be acquired by students according to the primary school curriculum. Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi, 4(8), 23-42.
- Jones, J. M. (1997). Prejudice and racism. McGraw-Hill, New York.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). Günümüzde insan ve insanlar & Sosyal psikolojiye giriş. Ankara: Evrim.
- Kızılçaoğlu, A. (2004). Ortaöğretim coğrafya ders kitapları değerlendirme ölçütleri. Marmara Coğrafya Dergisi, (8), 19-33.
- Kuru, G. (2020). 2005 ve 2018 Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Derse Özgü Becerilerin Öğretiminin Karşılaştırılması. Kastamonu Eğitim Dergisi, 28(6), 2410-2423.
- Kükrer, M. & Kıbrıs, İ. (2017). Cedaw öncesi ve sonrası ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan toplumsal cinsiyet eşitliği faktörünün değerlendirilmesi. Abant İzzet Baysal

- Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17(3), 1369-1383.
- Milli Eğitim Bakanlığı, (MEB). (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı. Ankara: Devlet Kitapları Basım Evi.
- NationalCouncilfortheSocialStudies (NCSS). (1994). Expectations of excellence: Curriculumstandardsforthesocialstudies. Washington, DC: NCSS.
- Nelson, T. D. (2002). Thepsychology of prejudice. Allynand Bacon, Boston, MA.
- Oruç, Ş. (2009). Sosyal Bilgiler Ders Kitapları, M. Safran (Ed.), Sosyal bilgiler öğretimi, içinde (267-282), Ankara: Pegem.
- Ovalı, M. (2016). 1998 ve 2005 programlarına göre hazırlanmış sosyal bilgiler ders kitaplarının kalıp yargılar açısından incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özdemir, E. & Karaboğa, A. B. (2019). Ortaokul matematik ders kitaplarında toplumsal cinsiyet. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15(3), 760-781.
- Paker, M. (2012). Psikolojik açıdan ön yargı ve ayrımcılık, K. Çayır. & M. Ayan Ceyhan, (Ed.), Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar içinde (41-52). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Pingel, F. (2003). Ders kitaplarını araştırma ve düzeltme rehberi. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Sever, R. (2010). Öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı, tasarım örnekleri. Ankara: Anı.
- Tanrıöver, H. U. (2003). Ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılığı. B. Çotuksöken, A. Erzan & O. Siler (Ed.), Ders kitaplarında insan hakları: tarama sonuçları içinde (106-121). İstanbul: Tarih Vakfı.
- Tezcan, M. (1974). Türklerle ilgili stereotipler kalıp yargılar ve Türk değerleri üzerine bir inceleme. Ankara: A. Ü Eğitim Fakültesi.
- Yaşın Dökmen, Z. (2010). Toplumsal cinsiyet, sosyal psikolojik açıklamalar. İstanbul: Remzi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. İstanbul: Seçkin.